

כל אדם הקץ בחיים טובים בעולם הזה סימן רע לו. למה הוא דומה. למלך בשר ודם שזימן את עבדו יום אחד. החזיק לו טובה. זימנו שני ימים והחזיק לו טובה. שלשה והחזיק לו טובה. ארבעה והחזיק לו טובה. אילו שזימנו כל שמונת ימי החג על אחת כמה וכמה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדו. הרי אתה לפני שלשים יום בסעודה. טעם אצלו חמשה עשר יום. אותן חמשה עשר אמר לו. איני מבקש. הרי הן לך מתנה.² וטרף אותן בפניו. נמצא אותו העבד נעשה כפוי טובה לפני המלך. וכי זו היא דרך ארץ. אין זו דרך ארץ. מיכן ואילך מה עלינו לעשות. ראוי הוא זרעו של יעקב שיברך וישבח וירומם ויגדל ויקדש את שמו של הקב"ה שאמר והיה העולם ברוך הוא. שהביאן והראן חמדת העולם הזה. שלאחר שעה אמר לו לאדם. הסב שעה אחת עד שיגיע שעת סעודה. וכל כך למה.³ למרק עונות שבידם. שיהיו כולם טהורים ויבואו לחיי העולם הבא. לפי שאין לך כל אומה ומלכות שברא הקב"ה בעולמו מסוף העולם ועד סופו שכולן יהיו בני העולם הבא. אלא זרעו של יעקב בלבד. שנאמר הנני מביא אותם מארץ צפון במ עור ופסח ורמיה ל"א ו'.⁴ אילו עמי הארץ שיש בהן דרך ארץ ושאר המצוות. מרחיקין עצמן מן העבירה ומן הגזל ומן דבר מכווער. אמר ר' שמעון כל היושב ואינו עובר עבירה נותנין לו שכר (עושה) (כעושה) מצוות: (משנה סוף מכות):⁵ דבר אחר במ עור. אילו חכמים ותלמידיהם. שמוסרין את עצמם במקרא במשנה במדרש בהלכות ובאגדות. עליהן הוא אומר אשרי תמימי דרך (תהלים קי"ט א'). ואומר האל תמים דרכו [גו'] (שם י"ח ל"א):

שלשה עציבין ושלשתן בחזקת כשירין הן. עמי הארץ שיש בהן דרך ארץ ושאר [מצוות].⁶ מרחיקין את עצמן מן העבירה ומן הגזל ומן דבר מכווער. ובני אדם שבאו לידי מקרא ומשנה ואין להם לב. וחכמים ותלמידיהם שמוסרין את עצמן במקרא במשנה במדרש בהלכות [ואגדות]. עליהם הוא אומר החרשים שמעו (ישעיה מ"ב י"ח). משל למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה. רובן פסחים. רובן אילמים. רובן סומין. בהם בעלי מקרא. בהם בעלי משנה. בהן בעלי משא ומתן. ויש לו למלך עסק ומלאכה עמהן. כשהוא רוצה לעשות חשבון אינו הולך אצל בעלי משנה ואצל בעלי מקרא (ואצל) [אלא אצל] פקחין שבהן.⁷ ועל אילו הוא אומר החרשים שמעו. ועל אילו ואילו הוא אומר והולכתי עורים בדרך לא ידעו (שם שם מ"ו):

ד"א עור ופסח. אילו בני אדם שבאו לידי מקרא ומשנה ומלוכלכים בדרכים מכווערין [ובדברים שאינן ראויין]⁸ קשה לפני אב הרחמים להפסידן מן העולם. ומה עינין לאמר אילו חכמי ישראל ותלמידיהן שמוסרין את עצמן במקרא במשנה בהלכות ובאגדות.⁹ ומה עינין לומר (יולדת) [הרה

מאיר עין פרק (י"ד) מ"ו.

¹ בדיו כל הקץ: * כל' העבר אמר כך אל המלך: * כל' למה ימתינו שעה אחת. וכלפי זמן הגלות אמר כך: * וכן בדיו ובמקרא כתוב מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ במ וגו': * המשנה שם בסגנון אחר. ובדיו כעושה מצוה וכו' במשנה ועפ"י הגהתי: * כ"ה בדיו: * כנ"ל להגיה. והפקחין הם המועטים. ובדיו אינו הולך אלא אצל בעלי משנה וכו'. ועיי' בפסיקתא רבתי דפרה ובמ"ע שם אות צ"ט: * בכת' כאן מקום פנוי לרמוז על החסרון והשלמות עפ"י סגנון הרגיל בזה הספר. ובדיו בדברים מכווערין וקשה לבעל הרחמים: * בדיו ומה עינין אלו חכמי ישראל וכו'. ועכ"פ המאמר קטוע וחסירה התשובה ואין בידי לפרשו:

ויולדת (יירמיה שם).¹⁰ אילו תלמידי חכמים. שהן מתיגעין לארבע רוחות העולם מדרום לצפון וממזרח למערב, ומחמדים ומתאווים ומצפים. שאם ימצא אחד מהם פתח אחד בדברי תורה ותשוה נפשו עליו:¹¹ יחדיו קהל גדול ישובו הנה (שם). האנשים ונשים וטף ונער וזקן כולן צריכין להודות לו. ולשפוך רחמים [ו]תחנונים ולבקש דיעה מלפניו. שנאמר כי מלאה הארץ דיעה את ה' כמים לים מכסים (ישעיה י"א ט');

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום. מצאתי אדם אחד שיש בו מקרא ואין בו משנה. אמר לי. רבי אומר לפניך דבר אחד. ושם תקפיד עלי מתירא אני. אמרתי לו. אם אתה שואלני בדברי תורה מפני מה אקפיד עליך. אמר לי. רבי מפני מה הוא אומר. נותן לחם לכל בשר (תהלים קל"ו ביה). ואומר נותן לבחמה לחמה וגו' (שם קמ"ב ט'). אין אדם מכין הוא לו. אמרתי לו. בני לא זהו דרך ארץ שאדם עושה בידו [ו]הקב"ה מברך כל מעשה ידיו. שנאמר יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך (דברים י"ד כ"ט). יכול יהא יושב ובטל. ת"ל אשר תעשה (שם).¹² אמר לי. התשובה שהושבתני היא שיטה הראשונה שאמרתי לך. היא מקובלת.¹³ אמרתי לו. בני יש לו לאבי שבשמים שיתן כי חכמה ובינה והשכל ואשיבך על מה ששאלתני.¹⁴ צא למד מן השוטה שעובר על השוק. כשתינטל ממנו חכמה ובינה ודיעה והשכל שמא יכול לפרנס את עצמו אפילו שעה אחת. כך בני אדם. כשתינטל (ממנו) [מהן] חכמה ובינה ודיעה והשכל הרי הן חשובין כבחמה כחיה וכעופות. [וישאר] נשמות שברא הקב"ה על פני האדמה:¹⁵ מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ. שיושב הקב"ה ומחלק בידו מזונות לכל באי העולם ולכל מעשה ידיו שברא בעולם. מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים: הכתוב אומר יראת ה' היא אוצרו (ישעיה ל"ו). משל למלך בשר ודם. שהיו לו בנים ועבדים הרבה. ומבקש להוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו. וראה שאין מקבלין עליהן תוכחות. כתב כל דבריו על הנייר ותלאן בחצר החיצונה. באיגרת פתוחה לכל אדם. והכריז ויצא מלפני המלך ואומר. כל מי שיבא [ויקרא] את האיגרת הזאת ישול לחם ומזונות מלפני המלך. כך בית ישראל דומין בעולם הזה בדברי תורה. כיון שבא אדם לידי מקרא ומשנה ומלמד מהן יראת שמים ומעשה הטוב. (שהן זנין ומפרנסין ומכלכלין אותו עד שייכנס לבית עולמו. [שנאמר] והיה אמונת עתך חוסן וגו' (שם):¹⁶

אמר לי. רבי מפני מה חביבין [עליך] [על הקב"ה] דברי תורה יותר מכל באי העולם ומכל מעשה ידיו שברא בעולם. אמרתי לו. בני [מפני] שמכריעין

¹⁰ ביה בדר"ו: ¹¹ בדר"ו משובש קצת. ותשוה. אולי צ"ל ותשוב עיי' בפ' שלפני זה אות ס"ג: ¹² בילקוט תהלים קל"ו תאנא רבי אליהו פעם אחת וכו' ובמדרש תהלים קל"ו בשינוי כגנון קצת. ובר"ו משובש קצת: ¹³ בילקוט אמר (לו) [לן] תשובה זו היא שטה ראשונה שאמרתי לך. וננסחנהו פירושה ג"כ הכי. כל' שתשובתך ג"כ אומרת שהאדם מכין לו מזונותיו משא"כ בבחמה וישאלתי במקומה עומרת שהמקראות משוין אותה הכא כתוב נותן והכא כתוב נותן. ואמרו היא מקובלת. הוא מאמר לעצמו שהדברים הם מקובלין. ואעיר עוד שהרבה פעמים בכת"י זה ההפעיל מן שוב על דרך ההפעיל מן יושב. והנחתו הדבר כמו שהיא. אבל בדר"ו שהשכחתי: ¹⁴ בדר"ו ואשיבך עוד. ובילקוט קטע הדברים: ¹⁵ ביה בדר"ו. בילקוט קטע וגו' כשנשאלה כהם דעה חשובין כבחמה וכחיה ועוף ותקב"ה מחלק מזונות לכל באי עולם. והשאר השמים ומתחיל במדרש אחר למכה מלכים אלא שהם מעורבין בלי שום הפסק עיי' ש: ¹⁶ בדר"ו משובש קצת והוא בילקוט ישעיה שם בשינוי מועטים:

את ישראל לכף זכות. ומחנכין אותן במצוות. ומביאין אותן לחיי עולם הבא. משל למלך בשר ודם. שיש לו בנים בתוך ביתו. ויש לו עבד זקן ביניהם. שהוא מלמד את בניו דרכים נאים ומעשים טובים. בכל יום ויום שנכנסין לפניו מניח את הכל. ואוהב את העבד הזקן שיש לו בתוך ביתו. אמר. אילמלי עבד זקן שיש לי בתוך ביתי. שהוא מלמד את בניי דרכים נאים ומעשים טובים. ומה יהיה (עליי) [עליהן]. כך דברי תורה. הואיל ומכריעין את ישראל לכף זכות. מחנכין אותן במצוות ומביאין אותן לחיי העולם הבא. לפיכך חביבין עליו דברי תורה על הקב"ה יותר מכל באי העולם ומכל מעשה ידיו שברא בעולם:¹⁷ **אמר לי.** רבי שני דברים יש לי בלבבי. ואני אוהבן אהבה גדולה. תורה וישראל. אבל איני יודע אי זה מהן קודם. אמרתי לו. דרכן של בני אדם שאומרים. תורה קדומה לכל. שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח' כ"ב). אבל הייתי אומר. ישראל קדושים [קודמין]. שנאמר קודש ישראל לה' ראשית תבואתו (ירמיה ב' ג'). משל למלך בשר ודם. (שהיה) [שהיה] לו אשה ובנים בתוך ביתו. וכתב את האיגרת.¹⁸ אילמלי אשתו ובניו של מלך שעושין לו רצונו בתוך ביתו לא חזרה האיגרת.¹⁹ ביד שליח. קודש ישראל לה'. ואומר ה' קנני ראשית דרכו מדה אחת.²⁰ בישראל מהו אומר מרחוק ה' נראה לי וגו' (ירמיה ל"א ב').

אמר לי. רבי שני פעמים גלו ישראל. אחד בבית ראשון ואחד בבית אחרון. מפני מה [ראשון] ניתן טייף [זמן] ובא. אחרון לא ניתן [לחן] טייף [זמן]. אמרתי לו. בני יושבי (ב)בית ראשון אף על פי שהיו עובדי עבודה זרה היה בהן דרך ארץ. ומה היא דרך ארץ שהיתה בהן. צדקה וגמילות חסדים. שני.²¹ משל למלך בשר ודם. שיש לו בנים ועבדים הרבה. רובן פקחים. רובן אילמין. רובן חרשין. רובן סומין. סרחו במעשיהם. נשבע שיפרש מהן. פירש מהן. היו בוכים והולכין אחריו. אמר להן. חזרו מאחריי. הרי אני חוזר עליכם מיכן עד שלשים יום. כך ישראל לפני הקב"ה. יש בהן בעלי מקרא. בהן בעלי משנה. בהן בעלי משא ומתן. סרחו במעשיהן. נשבע שיפרש מהן. פירש מהן. בוכין והולכין אחריו. אמר להן. חזרו מאחריי הרי אני חוזר עליכם.²² מיכן ואילך מה עלינו לעשות.²³ לשפוך רחמים ולבקש תחנונים ותפלה מלפניו. ולמצוא פתח אחר בדברי תורה מכל הפתחים שפתח לנו על ידי עבדיו הנביאים. שכך כתב. וגם עתה נאום ה' שובו עדי יואל ב' י"ב). מה אם יתגלגלו רחמיו הרבים עלינו. ויקיים עלינו מה שאמרו לנו שפתיו. שנאמר עלה הפורץ לפניהם וגו' (מיכה ב' ג'). אמר לי. רבי תשוה עליך נפשך. שהרבה השחתה את נפשי עלי לטובה.²⁴ אמרתי לו.

¹⁷ בד"ו שנינים מועטים בתוספות וחסרון וי"ו ושיבושים קטנים. וגו' בילקוט שם אלא ששינה הסגנון שאין בו שואל ומשיב אלא מתחיל מפני מה חביבין ד"ת לפני הקב"ה וכו' מפני שמכריעין וכו'; ¹⁸ בכת"י ב' מקומות פנוין בזה המשל הא' כמו חמש ושש מלות והב' כד' וה' מלות ואין בידי להשלימן; ¹⁹ בכת"י. מקום פנוי; ²⁰ אף כאן מקום פנוי כמלה אחת. ואולי צ"ל מדה אחת יתירה בישראל וכל' שני כתובין סותרין זה את זה וזה הכתוב השלישי מכריע. ובד"ו המאמר משובש יותר; ²¹ מקום פנוי בכת"י לרמוז על החסרון ובד"ו משובש יותר; ²² מקום פנוי בכת"י כב' מלות לרמוז על החסרון. ואולי צ"ל לקץ ע' שנה. ובד"ו הדברים משובשים לגמרי; ²³ כל' זמן לא ניתן לנו אבל מה יהועיל ליושבי בית ראשון ויעיל גם לנו; ²⁴ אולי צ"ל תנות עליך וכו' שהרבה הנחת וכו'. וסגנון זה נמצא בכרייתות. ובד"ו הדברים משובשים;

בא חבירו וישב כנגדו. אף בזה יש בו מקרא ואין בו משנה. אמרתי לו. בני רחיצת ידים מן התורה.¹ אמר לי. רבי לא נאמרה לנו מהר סיני. אמרתי לו. בני דברים הרבה יש לנו וחמורין הן. ולא צרך הכתוב לאמרן. לפיכך הטילן על ישראל. אמר. הן יבדילו אותן. כדי להרבות את שכן. מנין. תדע לך שכן. כשהיו ישראל במדבר וסבובים במדבר אמר לו הקב"ה למשה. לך אל העם וקדשתם וגו' (שמות י"ט י'). ושנו חכמים (במשנה). וקדשתם בטבילה.² ולמדנו רחיצת ידים מן התורה ממשה ואהרן ובניו. שנאמר וידבר ה' וגו' ועשית כיוור נחשת [וגו'] ורחצו ממנו משה וגו'.³ בבואם אל אהל מועד וגו' (שם ל' י"ז עד כ'). אבל בישראל מהו אומר. והתקדשתם והייתם קדושים (ויקרא י"א מ"ד). מיכן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה.⁴ אמרו. לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה. אלא לכהנים וללוים ולישראל כולן. שנאמר וידבר ה' וגו' דבר אל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים וגו' (ויקרא י"ט א' וב').⁵ מיכן אמרו. כל המזלזל ברחיצת ידים סימן רע לו. עליו הוא אומר. והיה כשמעו את דברי האלה וגו' לא יאבה ה' סלוח לו וגו' (דברים כ"ט י"ח וי"ט). הא למדת. שכל המבעט בנטיילת ידים סימן רע לו.⁶ **אמר לי.** רבי אין שחיטה מן הצואר. אמרתי לו. בני מה ראיתח. והלא שחיטה עצמה היא גופה מן התורה. שכן שנו חכמים. בעולה בחשאת ובאשם ובכל זבחים כולם. השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשירה. ורובו של אחד כמוהו (חולין פ"ב מ"א). והמגרים בשחיטה כל שהיא

25 לפנינו במשנה ודע מה שתשוב. ומפי' הרמ"ב נראה ג"כ דל"ג ודע אלא הכל מאמר אחד. עוד
אע"פ כן על אמרו וכתוב במשנה. שהמשנה כבר היתה כתובה: 26 לפנינו שם הגי' תבוא אחריו:

מאיר עין פרק (ט"ו) ט"ז.

¹ קיצר בדבר איך בא לרבר בענין זה ומאזהרנו רבות בגמרא בזה הענין נדע שזולזו בה. ומכת הידועה הרברים ידועים; ² מלת במשנה הסגרתה שאין זו משנה ושיטפא דלישנא אהוו להכותב והובא המאמר בילקוט כי תשא בפ' כיור ושם ג' שנו רבותינו וקדשם לטבילה. ועיי' במכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ג ובמ"ע שם אות י"א ואולי מהכא קבע המ"ם ללכת; ³ לפנינו כתוב ורחצו אהרן ובניו ממנו. ויראה שרבי הספר הם ויש למחוק מלת וגו' וצ"ל ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. דודאי אף משה היה טעון רחיצה. ובילקוט שם ליתא לזה; ⁴ עיי' נדה ו' ע"ב המעשיות שפחתו של ר"ג ובת"י שם. ועיי' ברכות נ"ד ע"ב; ⁵ במקרא כתוב כל עדת; ⁶ אולי הוספת היא מגילת שבעל הספר ואומר רחיצת ידים. ובד"ו הרברים משובשים. ובילקוט שם מסים מכאן אמרו כל האוכל בלא גטילת ידים כבא על אשת איש. ונראה שמהוספת הילקוט הוא ועיי' בסוטה ד' ע"ב דכאילו בא ע"ל אשה וזנה אמרו;

זהו עין רעה:⁷ ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים. שכשם שהטבח מושך את הבשר מן הצואר ומגרימו ומביאו לידי פסול. כך מושכין את ממונו ממנו. ונותניו אותו לאחרים. שנאמר מרבה הונו בנשך ותרבית וגו' (משלי כ"ה):⁸

אמר לי. אין דם אדם אסור מן התורה. אמרתי לו. בני מה ראית. אמר לי. רבי הכתוב אומר לא תאכלו (ויקרא י"ב).⁹ הא אין כאן דם אדם. אמרתי לו. והלא הדברים קל וחומר. מה אם בהמה וחיה ועוף שהן דרכן לאכילה אסור. אדם שאין דרכו לאכילה לא כל שכן שדמו אסור עלינו. והכתוב אומר רק חזק לבלתי אכול הדם [וגו'] (דברים י"ב). ואומר כי נפש כל בשר וגו' (ויקרא י"ז). להביא את דם האדם שאסור באכילה. דם כל בשר לא תאכלו (שם) בין של בהמה טהורה ובין של בהמה טמאה. לא תאכלו כי נפש כל וגו' (שם). העבודה אף דם החי ונקרש ונתמצה ומיוחד בפני עצמו ונותנו בכלי אחר אף זו אסור באכילה. שנאמר דם. מכל מקום:¹⁰

אמר לי. רבי בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה' חלבה אסור. בהמה שאין מקריבין חלבה מותר. אמרתי לו. מה ראית. אמר לי. רבי הכתוב אומר כי כל אוכל חלב וגו' (ויקרא י"ב). אמרתי לו. בני ראה כחה של תורה מה מזוהזת היא. וכל אמריה בינה. וכל דבר ודבר שנאמר בה לא נאמר אלא בחכמה בבינה ובהשכל. כדי שלא יאמר אדם לעצמו. בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה' חלבה אסור. ובהמה שאין מקריבין ממנה קרבן לה' חלבה מותר. חזר הכתוב ופירשו במקום אחר. חקת עולם (שם י"ז). מכן ועד סוף העולם. לדורותיכם (שם). שינהוג הדבר לדורות. בכל מושבותיכם (שם). בארץ וכתוצה לארץ. כל חלב וכל דם (שם). מה דם אסור באכילה אף חלב אסור באכילה. אי"כ למה נאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו (שם). להקיש מצוה שבידך. שדם שווה לחלב וחלב שווה לדם. ושתייהן עליה במיתה וכתר. לכך נאמר כל חלב וגו'. ושנו חכמים במשנה. אם הדם שנפשו של אדם חותה הימנו הפורש ממנו מקבל שכר. גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן. הפורש מהן על אחת כמה וכמה שייזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות (סוף מכות):¹¹

אמר לי. רבי שמא מותר גזל של אחי.¹² אמרתי לו. בני מה ראית. אמר לי. רבי לא נאמר לפני הר סיני. אמרתי לו. לא זו היא שיטה ראשונה

⁷ א"ע דשחיטתו כשרה עי' חולין י"ט ע"א. וכל' כיון דעיקר שחיטה בקרבנות מן התורה הכי אגמרינה שהיא מן הצואר ואם הגרים מהצואר וחולין שחיטתו פסולה. וכוננת המגרים היא שלא ישאר בשר בצד הראש שהוא נמכר עם הארנובה: ⁸ וקרא חרא נקט וכן כל מרבה הונו באיסור. ואף כיון הקלה הכת הידועה ולא הקפידה רק על נחירה: ⁹ וסיפיה דקרא לעוף ולבהמה: ¹⁰ עי' כריתות פרק דם שחיטה. ודם מן החי כל' אף שאינו דם הנפש ואינו של בהמה ועוף והובא בילקוט פ' צו ר' תנ"ך ותק"ה ושם גרים העבודה אף גרים שייחדו בפני עצמן קרעו ונתמצה דמו ונתנו בכלי אחר (שאינו ניכר שהוא דם גרים) אף הוא אסור מת"ל דם דם מ"מ. (ובשיבוש פסקו המאמר בב' רמזים). ואף זו כלפי הכת הנזכרת היא. דא"ע שלא שתו דם מעולם מ"מ כיון שדיומו ענינם כאילו שתו דם אדם שאסור. הנה חרמין מגונה: ¹¹ עי' במשנה שם. ועי' כריתות ד' ע"ב. ואף זו התירה הכת הידועה עד שהתירה כל המאכלות האסורות. וגם זה הובא בילקוט שם ואח"כ קיטע ומתחיל אל' ר' מעשה היא כי שמכרתו לגוי וכו'. והוא להלן: ¹² מוכרח אני להאריך בפירוש הדברים הסתומים כאן. חשם גזל אח הוא ביוחזקאל י"ח י"ח אביו כי עשק עשק גזל גזל אח. ושגזילה אסורה כתוב בתורה לא תעשק את רעך ולא תגזל (ויקרא י"ט י"ג) ובזו הנבואה

שאמרתי לך מתחילה. דברין הרבה יש לנו וחמורין הן ולא צרך הכתוב לאמרן. לפיכך הטילן על ישראל. אמר. הן יבדילו אותן. כדי להרבות את שכרן. הכתוב אומר כבוד את אביך ואת אמך. לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמד (שמות ב' י"ב עד י"ז). והא אין שם גזל של אח. ¹³ אבל הייתי אומר. מתוך דברי תורה מתייסרין ומתוך דברי תורה מתרפאין. שנאמר נפשי אייתיך בלילה וגו' (ישעיה כ"ו ט'). ¹⁴ מיכן אמרו. בשמונה דברים העולם חרב. ובארבע דברים העולם מתיישב: בשמונה דברים העולם חרב. על הדינין. ועל העבודה זרה. וגילוי עריות. ושפיכות דמים. וחילול השם. ודברים מכושרין שאדם מוציא מתוך פיו. וגסות הרוח. ולשון רע. ויש אומרים אף על החימוד: דורות הראשונים לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים. שנאמר ויאמר לאל סור ממנו וגו' (איוב כ"א י"ד). ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם: ואנשי דור הפלגה לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים. שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת [וגו'] (בראשית י"א א'). ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם: ואנשי סדום לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים. שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים [וגו'] (שם י"ג ג'). מתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם: פרעה מלך מצרים לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים. שנאמר ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה' ב'). ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם: סנחריב מלך אשור לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים. שנאמר מי בכל אלהי הארצות [וגו'] (י"ב י"ח ל"ה). ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם: נבוכדנצר מלך בבל לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים. שנאמר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' (ישעיה י"ד ג'). ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם: ובארבעה דברים העולם מתיישב. מתוך צדקה. ומתוך הדין. ומתוך האמת. ומתוך השלום: ¹⁵

אמר לי. רבי מעשה היה בי. שמכרתי לגוי ארבעה כורים של תמרים. ומדדתי לו בבית אפל מחצה על מחצה. (אמרתי לו). (אמר לי) אתה ואלהים אשר בשמים יודע על מדה שאת מודד לי. ¹⁶ מתוך שמדדתי לו חסרתיו

הזוכר עוד ג"פ. וכשאמר הנביא גזל גזל אח. על כרחך שהוא תופס בענין שהוא קל מסתם גזילה וכמו שאמר באותו פסוק ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו. שאין ענינו חמור כאמרו ואשר רע עשה בתוך עמיו. וכבר פירשו בגמרא (שבועות ל"א ע"א) זה הבא בהרשאה או זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין. שאין אלו דברים אלא מדרכים המכוערות ודברים שאינם ראויין. וכשאמרה תורה לא תעשק רעך ולא תגזל. התמירה ברעך ולא התמירה באח. ואל תחמהו שהרי במשלי הוא אומר גזול אביו ואמו ואמר אין פשע חסר הוא לאיש משחית (משלי כ"ה כ"ד). וכמו כן גזל אח אין פשע רק הוא חבר לאיש משחית. והמינים הבדילו בין עשרת הדברות לשאר התורה. כידוע שבטלום מלקרותן בגבולין מפני תרעומת המינין. ובאמת מה שהוזכר ב' הדברות הוזכר סתם ולא נזכר בהם לא ריע ולא אח. אמרה לא תרצח לא תגנב באין הברל מי הוא הנרצח ומי הוא הנגנב. אבל בפ' קדושים הזכירה התורה אח ורע וא"כ יהיו מצוותיה שם מגדר הקדושה ולא מצד האיסור בהחלט. וזה ששאל שמו מותר גזל של אח והוא קל מגזל ריע שהוא מגדר קדושה. ויהיה גזל אח אין פשע כגזל אב ואם. וכבר ידוע שהתמירה התורה בגנב יותר מבגזל ואמרה ב' הדברות לא תגנב ולא אמרה לא תגזל. וממעשה שספר אותו האיש להלן ולא בוש מוכח שהבדיל בין הנעשק ובין הנגזל מי הוא אם בן בריתו או שאינו בן בריתו: ¹⁷ כל' זה אמת כמו שאמרת: ¹⁸ וסיפיה דקרא כי כאשר משפטיך לארץ צדק למרו ישבי תכל. ומוכיח לו מזה המקרא שאין הברל בין ישבי תכל אם ישראל אם גוי ואמר מיכן אמרו: ¹⁹ ואין הברל בין אומה לאומה ואדם לאדם בדברים שתיקן העולם והורכבו תלוי בהם: ²⁰ וכ"ה בילקוט צו רמז הק"ה ובד"ו אמר לי אלהים על השמים ואתה יודע:

שלוש סאין של תמריין. לאחר מיכן נטלתי את המעות ולקחתי בהן כד אחד של שמן. והנחתיו במקום שמכרתי התמרים לגוי. נקדע הכד ונשפך השמן והלך לו.¹⁷ אמרתי לו: בני הכתוב אומר: לא תעשוק את רעך (ויקרא י"ט י"ג). רעך הרי הוא כאחיך. ואחיך הרי הוא כרעך. הא למדת: שגזל הגוי גזל. ואין צריך לומר אפילו של אחי. ומתוך שהקב"ה ראה את בני אדם בעונותיהן שהן עושקין וגוזלין וחומסין זה בזה: חזר ופירש בקבלה על ידי יחזקאל בן בוזי הכהן: ואביו כי עשק וגזל גזל אחי (יחזקאל י"ח י"ח):¹⁸

אמר לי: רבי בת חמורה או בת בתי. אמרתי לו: בני בת ערוה ובת הבת ערוה. כך הבת כמות בת הבת. אמר לי: רבי והלא אין כתוב בתורה ערות בתך לא תגלה. אמרתי לו: בני ולא קל וחומר הוא. ומה אם בת בנו ובת בתו של אדם אסורה לו. בתו לא [כל] שכן. ת"ל ערות אשה ובתה לא תגלה (ויקרא י"ח י"ח). בין אשה ובתה משלו. בין אשה ובתה ממקום אחר. את בת בנה ואת בת בתה (שם):¹⁹

אמר לי: זב חמור או נידה חמורה. אמרתי לו: בני נידה חמורה מזב.²⁰ אמר לי: והלא לא למדנו טבילה לנידה אלא מן הזב.²¹ אמרתי לו: בני והלא דברים ק"ו. מה אם הזב שאינו פרה ורבה טעון עשר טומאות ושבע טבילות שבתורה.²² [נידה שהיא פרה ורבה לא כל שכן].²³ הא כל האומר לאשתו

¹⁷ בילקוט שינה הסגנון קצת: ¹⁸ בילקוט קיטע ושינה הסגנון: ¹⁹ כמו מה ת"ל ערות וגו' ואמר דלחכי כתוב אשה ובתה וגו' אף שהיא ממקום אחר שאינה בתו. ²⁰ שנדה בכרת ואין הזב בכרת: ²¹ ענין טבילת גדה מילתא דלא מיחזירא ומייתי לה מקריין סגיאין. לחלן בפרקין מיייתי לה ר' וישמעאל (כג' הילקוט ע"י) להלן מוכח. ובת"כ ובשבת ס"ד ע"ב יליף לה ר"ע מן והרזה בנדה תהא עד שתבא במים. ובזמא ע"ה ע"ה הביאנו הת' מ"ל יתודאי גאון דהיא ק"ו ממעגה. ור"ת פ"י דנפקא מדכתיב במי נדה ודרשינן מים שהנדה טובלת בהן. ועיי' בתו' חגיגה י"א ע"ה דק"ו דר"י גאון פריכא היא. והרמ"ב בפ"ד מה' איסורי ביאה פ"ד כתב אבל נדה וזבה ויולדות שלא טבלו במי מקוה חבא על אחת מהן אפי' אחר כמה שנים חייב כרת שבימים וטבילה תלה הכתוב שני ורחצו במים זה בנין אב לכל טמא שהוא בטומאתו עד שיטבול. ואף לו' יש פריכא שאף אם תהיה בטומאתה עד שתטבול בכל חומר טומאה שלה מ"מ מלן שתהא בכרת כשאר כל העריות שהרי לא הערה את מקורה. ודר"ע עדיפא מכולהו שאמר בנדה תהא עד שתבא במים. והנה כזב כתוב וכי ויתר חזב וגו' ורחץ בשרו וגו' (ויקרא ט"ו י"ג) וכזב כתוב ואם טהרה מזוכה וספרה וגו' ואחר טהרה (שם שם כ"ח) ופ' ואחר טהרה כמו שתרצה ונתן וכזב כרין טבול וגו'. אבל בנדה אמרה תורה שבעת ימים תהיה בנדה (שם שם י"ט) ולא הודיעה אותנו מה תעשה אחר שבעת הימים אם היא כל זמן שלא טבלה בכל חומר הכתוב שם או פסקה מחומרת טומאתה אלא שאינה טהורה וצריכה טבילה לטהרה כאדם הנוגע בנדה. ודעת זה השו"א דטבילת נדה היא מהיקש שכתבה התורה תורת הנדה בין זכ לזבה ולמדנו מזב שהוקדם לה בפרשה שצריכה טבילה אבל אינה חמורה מזב אלא אחר שבעת ימיה אינה בנדה לענין חומר הטומאה ולענין כרת. והשיב לו שטבילת נדה מק"ו מזב ולפינן לה ולא מהיקשא לפי שנדה חמורה: ²² זב אינו פרה ורבה דתשמיש קשה לו (עיי' בפ' ר"ע בשבת פ"א מ"ג). א"כ קים להו דזב אינו יכול להוליד: טעון עשר טומאות. הוא עמוס עמוס טומאות שכתובין בפ' זב מצורע ט"ו. ג"פ כתוב ויטמא. ב' בפסוק ד' וחד בפסוק ט'. ששה פעמים כתוב וטמא עד הערב. בפסוק ה' ו' ז' ח' י' ויא' שהם ט'. וחד טמא הוא בפסוק ב' הרי עשר טומאות. ושבע טבילות שז"פ כתוב בתורה ורחץ במים. בפסוק ה' ו' ז' ח' י' י"א וי"ב. והוא לא ילקלך זרעו אחריו. ובפרשת נדה שם כתוב ה"פ ויטמא וי"פ וטמא עד הערב וחד וטמא שבעת ימים שהם שמונה. ורחץ במים כתוב שם ב"פ. ונדה פרה ורבה ומקלקלת את זרעה שבניה מצורעים כמ"ש בויקרא רבה פט"ו מי שחולץ אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים. וקרי עליהו שם אבות ואכלו בוסר וגו' אבותינו ויטמא ואינם וגו'. ובמס' כלה רבתי פ"א כני נדה סופן לתצטרע. ואם זכ צריך טבילה לטהרתו ק"ו לנדה: ²³ כ"ז לתנתי. והנבא בילקוט פ' מצורע. פ"א בא א' וישב כנגדי והיה בו מקרא ולא כושנה א"ל רבי זב חמור וכו' ושינה וקיטע בדרכו. וגרים נדה שהיא פרה ורבה לא כ"ש שחמור עצמה מעשר טומאות וז' טבילות:

ולבניו ולבני ביתו. געו בכלים ועשו מה שאתם רוצים. והלא אין טבילה לנידה מן התורה. אינו רואה קורת רוח בעולם:²⁴

מעשה באדם אחד. שקרא מקרא הרבה ושנה משנה הרבה. נכנס לבית עולמו בחצי ימיו. ונעשת אשתו כשוטה. והיתה מחזרת על פתחי חבירים של בעלה. אמרה להם. רבותיי. בעלי קרא הרבה ושנה הרבה ולמה נכנס לבית עולמו בחצי ימיו. ולא הושיבוהו כלום דבר. פעם אחת הייתי מהלך בשוק. ונכנסתי לבית חצרה. באתה וישבה כנגדי והיתה בוכה. אמרתי לה. בתי למה את בוכה. אמרה לי. בעלי קרא הרבה ושנה הרבה מפני מה נכנס לבית עולמו בחצי ימיו. אמרתי לה. בתי בשעת נידה מה היה אצליך. אמרה לי. רבי. היה אומר לי. דחי כל אותן הימים שאת רואה בהם דם. ושבי שבעה נקיים שלא תבואי לידי הספק. (אמרה) [אמרתי] לה. בתי יפה אמר לך. שכך שנו חכמים בזבים וזכות נידות ויולדות שלאחר שבעה טהורין לבתיהן. שנאמר ואם טהרה מזוהה וספרה לה וגו' (ויקרא ט"ו כ"ח). באותן הימים לבנים מהו אצליך. שמא הסכתה לו את שמן בידך. ונגע (כו) [בין] אפילו באצבעו הקטנה. אמרה לי. חי ראשך. רחצתי לו רגליו וסכה אני לו שמן. וישינה אני עימו במטה. אבל לא הסית דעתו לדבר אחרי. אמרתי לה. בתי. ברוך המקום שאין לפניו משוא פנים. שכך כתוב בתורה. ואל אשה בנדת טומאתה [וגו'] (ויקרא י"ח י"ט). יכול יחבקינה וינשקנה וידבר עימה דברים של תפלות. ת"ל לא תקרב (שם). יכול תישן עימו בבגדיה על המיטה ת"ל לא תקרב. (יכול תישן עמו בבגדיה על המיטה ת"ל לו) כדי שלא יאמר אדם לעצמו. אסור לבשרה אסור למיטתה. פירשה מן הנידה. תאמר (מותר) [אסור] לבשרה (ואסור למיטתה) [מותר למיטתה]. חזר הכתוב ופירשה בקבלה על ידי יחזקאל בן בוזי הכהן. על ההרים לא אכל ועיניו לא נשא [וגו'] (יחזקאל י"ח ו').²⁵ הוקשה נידה לאשת איש. לנידה [הזהיר]²⁶ עליך בכל מיתות האמורות בתורה. ואומר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמוס ג' ב'). אילו ישראל מתוך שבעים לשון. על כן אפקוד וגו' (שם). אילו תלמידי חכמים מתוך בית ישראל. אמרתי לה. בתי בואי ולמדי ממה שכתוב בתורה. שכר מצוה מצוה. ושכר עבירה עבירה (אבות פ"ד מ"ב):²⁷ הירבה אדם לשון שוא לשון שקר עם אביו ועם אמו עם אשתו ועם בניו. עם רבו שלימדו מקרא ועם רבו שלימדו משנה

²⁴ בד"ו משבוש. ובילקוט שם נשתבשו הדברים בכביה מעוררת שחוק. שטעה המעתיק במלת געו (משרש נגע) וכתב געו בכביה (משרש געה) ומתוך כך שיבש עוד את המאמר עיי"ש. והיתה דעת בעל הכת הנזכרת שהוב ודאי חמור שסופר ז' ימים לטהרתו וטעון מים חיים וביום ה' כפרה. ולדעתו כיון שספר ז' לטהרתו פסקה ממנו חומר טומאת זב ואינו אלא טמא לתרומה וקדשים וכמו כן טבילת נדה היא לתרומה וקדשים. אבל אחר שבעה יצאה מכלל ערוה וחומר טומאתה. וכי שאינו נזהר מטומאה כגון בזמן הזה או שהוא טמא (עיי' רש"י שבת י"ג ע"א) אין לו להקפיד עוד. שאינה בכרת שיוצאה מכלל ערוה. והשיב לו שטבילת נדה מן התורה שלא יצאה מכלל נדה שנתהא בנדרת עד שחבא במים. ולכך צריך להרחיקה אפי' ממגע כלים בזמן שאין הקפד על הטומאה. ועי' הביא הסיפור דלהלן: ²⁵ במקרא כתוב אל: ²⁶ בכת"י כאן מקום פניו ומנסחת הד"ו למדתי להשלים החסרון: ²⁷ הובא בילקוט שם פ' מצורע בשניו סגנון עד ת"ל לא תקרב. ואח"כ קיטע מן כדי שלא יאמר עד ראה אדם קרי דלהלן. ובד"ו שינה ג"כ הסגנון. ובשבת י"ג ע"א גרסין. תני רבי אליהו מעשה בתלמיד אחד וכו'. והוא שם בסגנון אחר (ועיי' שבתו). ומסקי בגמרא מאי דאמרו במערבא בענין שהיתה עמו במטה. ובאדר"ב בפ"ב מסופר ג"כ בסגנון אחר ואין אליהו המספר שם אלא שסופר פעם אחת נודמן לה אליהו ז"ל אמר לה וכו'. ועי' בתנחומא מצורע ולמדנו רבינו מהו לגדת שתישן עם בעלה וכו':

וחכמה ועם כל אדם בעולם. נהג אדם גסות הרוח עם אביו ואמו. עם אשתו ובניו. ועם רבו שלימדו מקרא ומשנה וחכמה. ועם כל אדם בעולם. העז אדם פניו באביו ואמו ומי שהוא גדול ממנו. מראין את הנגעים בגופו. ואם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו. ואם לאו. הרי הוא בחזקתו עד יום מותו: אהב אדם את הגזל והירבהו מכל מקום. מראין את הנגעים (שח) [בשתי] וערב ובכגדים נאים שלו. חזר ועשה תשובה מרפאין אותו. ואם לאו. נוטלין את הכגדים ושורפין אותם בפניו: בא עני ועמד על פיתחו של בעל הבית. אמר לו. הלויני קב אחד של חטים. קב אחד של שעורים או של תמרים. אמר לו. העבודה אין לי חטים ואין לי שעורים [ותמרים]. ויש לו. מראין את הנגעים בקירות ביתו. ואם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו. ואם לאו. באין שכיניו ובני עירו ונותצים את קירות ביתו עד שמגיעין אותו לארץ. וכשהן מוציאין את כליו לחוץ אומרים. לא אמר זה. אין לי חטים. ויש לו. אין לי שעורים ותמרים. ויש לו: ברוך המקום ברוך הוא שהוא מקדש את שמו הגדול בגלוי לעולם. לכן הוא אומר. בכתחברך עם אחוהו (דה"ב כ"ו):²⁸

האומנין והזהנתין ועזי פנים.²⁹ עליהן הוא אומר. כי זרעות רשעים וגו' (תהלים ל"ז): חורשי רע. ומחפכי דברים. [מעמיק] שפה. מחליקי לשון. עליהן הוא אומר. יהי דרכם חושך וחלקלקות וגו' (שם ל"ה):³⁰ מכין בסתר. ומחללי השם בגלוי. ומליזין בדברים. ומטילי מחלוקת. עתידין להיות כקרח וכעדו. ועליהן הוא אומר. ותכס עליהם הארץ (במדבר י"ז):³¹ עוצרי פירות. ומלוי בריבית. ומקטיני איפה. ומפקיעי שערים. עליהן הוא אומר. נשבע ה' בנאון וגו' (עמים ח' י):³²

אילו שאין מורישין לבניהם. ואם חורישו לבניהן אין מורישין לבני בניהם. משחקין בקוביא. ומלוי בריבית. ומגדלי בהמה דקה. ומעות שבחוצה לארץ. והכהנים והלויים שלוין על חלקם. והמינים. והמסורות. והמשומדים. והמחללי שם שמים. והחניפין. עליהן הוא אומר מעות לא יוכל לתקן (קהלת א' ט"ז):³³

²⁸ עיי' בויקרא רבה מצורע פ"ז ה"ד יגל יכל ביתו וגו'. ושם ובתנחומא על י' דברים נגעים באים: ²⁹ בכת"י מקום פנוי כג' מלות לרמוז על החסרון. ובד"ו והנהנתין. במס' ד"א רבה פ"ב שנו האמתנין והגהפנין (בהגהה מהר"ע יב"ץ צ"ל והגיונתין) והזהנתין (בהגהה שם שדעתו זחה עליו וגסה) והזדונין ועזי פנים ובעלי זרעות עליהן הכתוב אומר כי זרעות רשעים וגו'. וכתב בעל נחלת יעקב האמתנין. האמים לפנים ישבו בה מיתרגם האמתנין ובהגרי"ב שמטילין אימה. ואיכוז עזר על תוספתא דסוטה פ"ד משרבו וזוהי חלב רבו מחלוקת בישראל והן שופכי דמים. וענינם כפי שפ' בערוך כמו וזוהי חלב. ויש להגיה לפנינו. האמתנין והזהנתין ועזי פנים והזדונין ובעלי זרעות: ³⁰ בד"ו ומעמקי שפה ומחלקי לשון. ובד"א רבה שם. חורשים רע ומחשיבים דברים (ובהגרי"א חורשי רע ומחשבי) ומפסירי שפה ומחלקי לשון. ואולי צריך להגיה לפנינו מפסירי שפה ובכת"י כאן מקום פנוי והשלמתי עפ"י הד"ו: ³¹ בד"א רבה. מכין בסתר ומחפין בגלוי ומזילי הרבים (ואולי צ"ל כן לפנינו) ומטילי המחלוקת עתידין וכו': ³² בד"א רבה. עוצרי פירות ומפקיעי שערים ומקטיני איפה ומגדלי השקל (לפנינו ליתא) ומלוין בריבית עליהן הכתוב אמר וכו'. ובכ"ב צ' ע"ב הוא כרייתא דתני רבנן בסדר שלפנינו. אלא דתתם ג' אוצרי באל"ף. ומייתי רישא דקרא לאמר מתי יעבור וגו' וכתוב נשבע וגו'. ואע"ג דבקרא ולאגדיל שקל כתוב בברייתא ליתא: ³³ בד"ו שעלו על חלקם (והוא שיבוש) וכו' והמומרים ומחלי וכו'. ובד"א רבה ואלו וכו' ואם מורישין לבניהם וכו' המשחק בקוביא ומלות בריבית (והסגירותו שם ואין לזה טעם) והמגדל בהמה דקה והנושא ונותן ממעות שביעית (זה ליתא לפנינו) והמעות הבאות ממדינת הים וכהן ולוי שלוו על חלקם והצדקין (היינו המינים שלפנינו) והמסורות והחנפות ומחללי שם שמים (והמשומדים השמימו המרפסים)

מי שהן עלובין ואינן עולבין. ושומעין חרפתן ואינן משיבין. ועושים מאהבה. ושמחים בייסורין. עליהן הוא אומר. ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה' ל"א):³⁴ הניבזין בעיניהן. ומאוסין בפני עצמן. ומשפילין את רוחן. וכובשין את יצרן. עליהן הוא אומר. כה אמר ה' גאל ישראל קדושו וגו' (ישעיה מ"ט ז'):³⁵ בעלי אמונה. ומשיבי פקדון. ומחזירי אבידה. ומכסה רזין. עליהן הוא אומר. עני בנאמני ארץ וגו'. (תהלים ק"א ז'):³⁶ העושה חפצי אשתו. ומנהיג את בניו בשורה. ומשיא אשה לבנו קטון עד שלא יגיע לפירקן [לפירקן] קודם שיבא לידי חט. עליו הוא אומר. וידעת כי שלום אהלך וגו'. וידעת כי רב זרעך וגו' (איוב ה' כ"ד וכו'):³⁷ הנושא את בת אחותו. והאוהב את שכיניו. והמקרב את קרוביו. והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו. עליו הוא אומר. אז תקרא וה' יענה וגו' (ישעיה נ"ח ט'):³⁸

ראה אדם קררי חייב טבילה מן התורה. אמר. מי רואה אותי אין בכך כלום. העבירו מנגד פניו עד שלשה פעמים. ועבר על מה שכתוב בתורה. ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע וגו' ויקרא ט"ז ט"ז). סוף שנעשה זה מתוך דרכיו. שנאמר וידבר ה' [וגו'] איש איש כי יהיה זה (שם א' ו'). מה ת"ל איש איש. אלא איש לבשרו ואיש למקרה לילה. אם חזר ועשה תשובה מרפין אותו. ואם לאו הרי הוא בחזקתו עד יום מותו. שנאמר זאת תהיה וגו'

עליהם הכתוב אומר ישובו רשעים לשאלה כל גוים שכחי אלהים (זה ליתא לפנינו) ואומר מעות לא יוכל לתקן. ובהגר"א אין מורישין וכו' לבני כניהם. ההנפים והשקרנים ופועלי און עליהם הכ"א כי לא לפנינו חנף יבא וגו' ואומר דובר שקרים וגו'. והנה לדעתו ואלו שאין מורישין וכו' נמשך אבכא קמייחא. אמנם לפנינו אלו תנן ומה שמולח בבאו זו גורם אחרת טעמו נעלם ממני: " גם זה שם אחר ה' בבות אחרות הנעלבין ואינן עולבין וכו' ואיתנייא ברייתא דתנו רבנן בגמרא שבת פ"ח ע"ב ובגמטין ויומא ונסמן שם; ³⁹ בדיו משושב קצת. ובד"א שם. והמאוסין בעיניהם והנכזים בפניהם והכובשין את יצרן והמשפילים את רוחם עליהן הכתוב אומר וכו'. ונוסחתנו עדיפא דהכי סדר המקרא נבזה בעיניו נמאס תהלים ט"ז. נמכזה ונמס ש"א ט"ז. וכן שפלות הרוח היא סבה לכבישת היצר: ⁴⁰ בד"א שם בעלי אמונה ומכסי רזים ומשיבי פקדון ומחזירי אבידה וכו'. וזה הסדר נראה יותר נכון. והוא בלשון חכמים: ⁴¹ בד"ו והעושה וכו' קטן עד שלא יגיעו לפירקן. ובד"א שם האוהב את אשתו כנפשו והמכבדה יותר מגופו והמדרוך בניו בדרך ישרה והמשיא אשה לבנו סמוך לפירקן קודם שיבא לידי חטא עליהן הכתוב אומר וכו'. ובגמרא איתנייא ברייתא דתנו רבנן ביבמות ס"ב ע"ב וסנהדרין ע"ז ע"ב. ושם תני רישא כמו שהוא במס' דרך ארץ. ובסופא תני והמדרוך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן. ושם בסנהדרין אר"י אמר רב המשיא את בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן והמחזיר אבידה לכותי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוח וגו' מיתבי האוהב את אשתו כגופו וכו' סמוך לפירקן שאני עיי"ש ברש"י. והא דר"י אמר רב הוא ג"כ בד"א שם קודם לזה המשיא אשה לבנו קטן והמשיא בתו לזקן וכו'. ע"כ גרס והמשיא אשה לבנו סמוך לפירקן. ולא תני לבנו קטן. ועיי' במכילתא דמשפטים. אם אהרת יקח לו מכאן חייב אדם להשיא את בנו קטן ובמ"ע שם. ונראה דנוסחא עתיקא ומשיא אשה לבנו קטן קודם שיבא לידי חטא. ואיתוסף בגמרא עד שלא יגיעו לפירקן כמו שהוא בד"ו עפ"י הגמרא ובא לפנינו. והוגה בכת"י אחד עד שלא יגיע לפירקן וכעין שהוא במס' ד"א ומכמו הועתק הכת"י שלנו ואיננו מן הפירקן דחילופי וי"ו וגו' סופית רבים הן עד למאד. וענין הפצי אשתו גרסין במס' כלה מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים ויתקיימו יעשה הפצי שמים והפצי אשתו ואלו הן הפצי שמים וכו' אלו הן הפצי אשתו ר"א אומר יתה אותה בשעת תשמיש ר' יהודה אומר ישמחנה בשעת תשמיש וכו' ובבביתא דמס' כלה רבתי פ"ב תני לה נמי ובסגנון אחר. וע"כ שבקי בתראי הלשון הפצי אשתו ופירושם והרחיבם האוהב אותה כגופו והמכבדה יותר מגופו. ועי"פ נוסחת הסדר היא נוסחא העתיקה: ⁴² בד"א שם האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה פרוטה לעני וכו'. ונוסחא הגונה היא דתני בת אחותו בהדי מקרב את קרוביו. והכי איתנייא בבביתא דביבמות שם. ועיי"ש ברש"י ותו':

שם נ"י.³⁹ מיכן אמרו: הוראה דם כטיפה של חרדל ואמרה: מי רואה [אותי] אין בכך כלום. העבירתי מנגד פניה פעמים ושלש. עם זכר עד חמשה פעמים עברה על מה שכתוב בתורה. ואשה כי ישכב וגו' (שם י"ח). נעשה זבה מתוך זבה:⁴⁰

ואשה כי תהיה זבה דם וגו' (שם י"ט). מה תלמוד לומר בבשרה (שם). מלמד שהיא מטמאה מבפנים כמבחוץ.⁴¹ ר' ישמעאל אומר פרשה זו שיצאת מכלל (עבירה) [חבירתה]. לכתחילה לא נאמרה אלא ללמד על בנות ישראל שהן מטמאות כזבין.⁴² ר' מאיר אומר לא נאמרה פרשה זו אלא למצוות פירייה וריבייה. שאפילו אכל כל מאכל ושתה כל משקה אינו נהנה כלום. לכך נאמרה תורה. שבעת ימים תהיה בנדתה (שם).⁴³ אם חזרה ועשתה תשובה מרפין אותה מיד. ואם לאו הרי היא בחזקתה עד יום מיתתה. שנאמר ואשה כי יזוב זוב דמה וגו' (שם כ"ה):⁴⁴

ברוך המקום ברוך הוא שנתן דברי תורה לישראל שילמדו מהן דרך ארץ שלא ירבו עונותיהן בעולם. שכל העובר על מה שכתוב בתורה לוקה. שנאמר למי אוי למי אבוי (משלי כ"ג כ"ט):⁴⁵ מיכן אמרו: כל המשכים (ומשחיר) [ומעריב] על היין סימן רע לוי. והוא בידו עוקר עצמו. עליו הוא אומר. ואף כי היין בוגד גבר יחיר וגו' (חבקוק ב' ה'). ואין יחיר אלא לשון זריות ומחירות

³⁹ במקרא כתוב וזאת. בד"ו מוקטע ומשובש. ובילקוט פ' מצורע ראה אדם וכו' העבירו מנגד פניו שוב ראה קרי אחר מי ראה אותי וכו' עבר על מה שכתוב פעמים שלש עם גבר שהו[נ] נעשה זב מתחלת דרכיו מת'ל איש איש למקרה לילה וכו' שנ' וזאת תחיה טומאתו בזובו. והשאר קטע. ונראה דעיקר הנוסחא היתה. שוב ראה קרי וכו' (כמו שהוא בילקוט) עבר על מה שכתוב בתורה ואיש כי תצא וגו' סוף שנעשה זב מתוך דרכיו. שנ' הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר שהוא נעשה זב מתחלת דרכיו שנאמר וכו'. ותקטע הכא והכא: ⁴⁰ כ"ה גם בד"ו אלא ששם בשיבוש אם זכר באל"ף. ואשה כי ישכב ליתא במקרא. ונראה שהוא המקרא ואשה אשר ישכב איש אותה שכבת זרע וגו'. ולדעתי פ' המאמר הסתום הזה הוא דבא קמייא איירי במפת דם וכבא ב' איירי בפולטת ש"ז דעריכה טבילה וס"ל כר"ע בפ"ח דמקואות לעולם חמש עונות היא טמאה. וזהו שאמר עם זכר כל' ששימוש וצריכה טבילה. טבלה ופלטת עד ה' פעמים. דהיינו בכל עונה ועונה מה' עונות. עברה על ואשה אשר ישכב איש אותה. ענינה שנעשית זבה מתוך זבה. שתזוב דם על נדתה. כלשון המקרא ואשה כי תהיה זבה דם וגו' פסוק י"ט ואשה כי יזוב זוב דמה וגו' פסוק כ"ה: ⁴¹ כ"ה בתו"כ שם: ⁴² שהנדה טמאה כל שבעה ידענו מפ' יולדת ושהיא בכרת כל שבעה ידענו מפ' עריות וא"ר ישמעאל פרשה זו יצאת מכל שאר הפרשיות שאין ענינה דרך חולי תינוצא מן ההרגל כזב וזבה אלא כך היא טבעה של אשה ולא נאמרה כאן אלא לפי שהשוותה בחומר הטומאה כזבין. ובילקוט שם הנוסחא ואשה כי תהיה זבה דם ר"א פרשה זו נאמרה מכלל הבירטה לא בתחלה נאמרה אלא ללמד את בנות ישראל שיהיו טובלות מן הנדה. וזהו ג"כ בכלל בטמאות כזבין שצריכות טבילה דלא איתפרש בתורה כמו שביארתי לעיל. ועפ"י הילקוט הגהתי ובד"ו משובש קצת יותר שכתב שיצאה מכלל עבירה לכתחלה נאמרה וכו': ⁴³ ברייתא משובשת היא ובד"ו משובשת יותר. ובגמרא נדה ל"א ע"ב גרסינן תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה. והיה מקום להגיה. ואינו נהנה אין בכך כלום אבל אם אינו נהנה באשתו נמצא בטל מפריה ורבייה לכך אמרה תורה וכו'. אולם בילקוט שם כך היא הנוסחא רמ"א לא נאמרה פרשה זו אלא על מצות פריה ורבייה שאפילו אוכלת כל מאכל ושותה כל משקה אינו קוּט בה שנאמר שבעת ימים תהיה בנדתה אם כן למה אמרה תורה נדה שבעה אלא מתוך שהוא רגיל וקוּט בה לכך נאמר שבעת ימים תהיה בנדתה יום טבילתה כיום כניסתה לחופה אם חזרה ועשתה תשובה וכו'. ונוסחא זו ג"כ משובשת וצריכה תיקון. וקוּט כמו וקץ: ⁴⁴ בבא זו אין לה שום ענין לכאן. והיא ג"כ בילקוט. ולדעתי היא מסורסת ושייכה לעיל נעשה זבה מתוך זבה אם חזרה ועשתה תשובה וכו': ⁴⁵ בד"ו עונותיהן של ישראל וכו' שכתוב בתורה עוקר עצמו ועליו הוא אומר למי אוי:

שנאמר חזית איש מהיר במלאכתו וגו' (משלי כ"ב כ"ט).⁴⁶ מיכן אמרו. פועל שקיבל מלאכתו של בעל הבית. חובה עליו לעשותו כמות שהוא חפץ בו. ואם אינו עושה לו רצונו. עליו הוא אומר. ארור עושה מלאכת ה' רמיה וגו' (ירמיה מ"ה י').

הרי הוא אומר. גבר יהיר לא ינוה (וגו') אשר הרחיב כשאלו נפשו וגו' (חבקוק שם).⁴⁷ מתוך שהוא אוכל ושותה (לפי) [כפי] שלא נברא העולם אלא לכך יעשה אדם כטוב בעיניו: והוא כמות לא ישבע (שם).⁴⁸ מה מלאך המות הזה אפילו נותנין לו כל העולם כולו. אין דרכו לישבע. אף כל המשכים ומעריב על היין אין דרכו לישבע. עליו הוא אומר. מארת ה' בבית רשע (משלי ג' י'): ויאספו אליו ויקבצו אליו כל הגוים וכל העמים (חבקוק שם).⁴⁹ ולא כל הגוים ממש וכל העמים ממש. אלא מתוך שאכל ושתה נותן עיניו בכל העבירות שאומות העולם עושין ועו[ו]ל[ו]ת. לכך נאמר ויאספו אליו. ומה עיניו שלאחריו. הלא אלה כולם עליו משל ישאו וגו' (שם י'). ולא עוד אלא שהוא יושב וסותר כל מעשה ידיו של הקב"ה מיום שנברא העולם עד אותה שעה. לכך נאמר למי אוי למי אבוי:⁵⁰

דבר אחר למי אוי. לשפתות חלקות ול[ו]לשון מדברת גדולות. ולעזי פנים עם כל אדם. ולגסי הרוח עם כל אדם. ולבעלי בתים שאינן מרחיקין [עצמן] מן הגזל. ולדוה בנדתה:⁵¹

* * *

פעם אחת הייתי יושב בבית [ה] מדרש הגדול בירושלים. ובא תלמיד אחד ושאלני דבר. ככן שהוא שואל את אביו. אמר לי. רבי מפני מה נשתנו דורות הראשונים מכל הדורות כולן שרבו ימיהם והאריכו שנים. אמרתי לו. בני לבדוקן האריכו שנים. לעשות גמילות חסדים זה עם זה. מניין. תדע לך שכן. צא למד מעשרה דורות ראשונים. אדם שת אנוש. קינן מהללאל ירד. חנוך מתושלח למך נח נה"א א. אדם בא לעולם. בא שת בנו אחריי. בא אנוש בנו אחריי. אמרו לו לאנוש. עבוד את אביך. היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. עבוד את אבי אביך. אמר. איני חייב בו. הניח את אדם. בא אנוש לעולם בא קינן בנו אחריי. אמרו לקינן עבוד את אבי אביך. אמר. איני חייב בו. וכן כולן עד נח. בא נח. אמרו לנח. עבוד את אביך. היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. עבוד את אבי אביך. קיבל עליו. היה זן ומפרנס את אביו ואת אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה. ולא עוד אלא שהוא יוצא וממחה ברבים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול. לפיכך בא

⁴⁶ לדעת בעל הספר שורש היר עיניו זריזות: ⁴⁷ במקרא כתוב ולא ינוה. והגהתי מסברא:

⁴⁸ במקרא כתוב ולא: ⁴⁹ במקרא כתוב ויאספו אליו כל הגוים ויקבצו אליו כל העמים: ⁵⁰ בדיון משובש קצת: ⁵¹ בדיון משובש קצת. והשתא כולל הדברים שהזכירים בפרטים:

* * *

מאיר עין פרק (ט"ו).

אמר מאיר איש שלום בכת"ו אין כאן פיסקא ואף בדיון אין כאן פיסקא אלא שנדרס בראש העמוד פרק י"ו וכסוף כתוב סליק פירקא י"ו. ואין מזה ראייה למנות כאן פיסקא שמענתים כאלה הם רבים בדיון. אבל בעל זקוקין דנורא עשה כאן פיסקא ואחריו הלכו כל המחברים שנשתמשו בזה הספר וע"כ מוכרח אני להניח סדר הפיסקאות כפי שרגיל:

הכתוב והגיד עליו לדורות. כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (בראשית ו' א').
 מיכן אמרו. מגלגלין זכות ע"י זכיי וחובה ע"י חייב.¹ וכן במדה הזאת לכל
 משפחות האדמה בין בישראל ובין באומות.² מיכן אמרו. ימי בחורותיו של
 אדם מאה ועשרים שנה. אחר כך בא לעולם שמחה גדולה.³ אמרו. יום
 שמת אדם הראשון עשאוהו יום טוב. ועשו אותו יום משתה ושמחה.⁴ וכן
 היתה שמחה לשלשה דברים הללו. מלאך המות. ויצר הרע. וישיבת בית
 הכסא: אמר לי. רבי מפני מה את שמח במלאך המות. אמרתי לו. בני
 אלמלי מלאך המות מה אנחנו עושין לאבינו שבשמים. צא למד מעשרה
 דורות הראשונים. שהשפיע להן הקב"ה טובה מעין העולם [הבא]. ועמדו
 להחריב את כל העולם כולו:⁵ אמר לי. מפני מה את שמח ביצר הרע.
 אמרתי לו. בני אלמלי יצר הרע כל אותו כבוד לישראל מנין.⁶ כשיעלו
 לירושלים לרגלים. שנאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך [שמות כ"ג י"ז].
 כשם שאנו [עולין להשתחוות כך כל אומות העולם] עתידין להשתחוות
 למלך מלכי המלכים הקב"ה. שנאמר והיה אשר לא יעלה מאת משפחות
 הארץ להשתחוות לה' צבאות וגו' [זכריה י"ד ט"ז]. וזאת תהיה המגפה וגו'
 [שם שם י"ב].⁷ וכשיהיו מהלכין בדרך יאמרו. מה מנחה נוליד בדינו. כסף וזהב
 שלו. אבנים טובות ומרגליות שלו הם. מה מנחה נוליד בדינו. מיד הולכין
 ומביאין [את] בני ישראל בכבוד גדול. אם מצאו בן אחד. שבע [שנים] [נשים]
 מניקות אותו. [שניים]. עשר נשים. ארבע עשרה מניקות אותו. ושרות גדולות
 שבהן. שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' [ישעיה ס"ו כ'].
 וכשהן מהלכין בדרך מגפפין ומחבקין ומנשקין אותו. ומלחכין עפר רגליהן.
 שנאמר והיו מלכים אומניך וגו' [שם מ"ט כ"ג]. של צדיקים נוטל מהן יצר רע.
 באו למקרא ולמשנה וללמד דרך ארץ ולעשות רצון אביהן שבשמים:⁸ אמר
 לי. רבי ישיבת בית הכסא מה ענין.⁹ אמרתי לו. עתיד הקב"ה לפדות את
 ישראל מכין האומות. ויביא להן ימות המשיח וימות הגאולה. ויהיו שלשה
 דברים הללו נטולין מהן לעולם. שנאמר צרור המור דודי לי וגו' אשכל
 הכופר דודי לי וגו' [שה"ש א' י"ג ו"ד].¹⁰ וכשאנו זוכרים אילו שלשה דברים
 [אנו] מברכין ומשבחין ומגדלין ומקדשין לאבינו שבשמים:

¹ ספרי פנחס ס"פ קד"ג עיי"ש במ"ע אות י"ט: ² בד"ו כולא משוכש קצת: ³ לדעת בעל
 הספר המאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראשית ו') הם ימי בהרות ומכאן ואילך יוקין והולך לבית
 עולמו. שהרי אחר דור המבול האריכו ימיהם יותר מק"כ שנה צא ולמד מהאבות. אח"כ בא לעולם שמחה
 גדולה. שנתקדשו ימיהם וכמו שמבאר והולך: ⁴ לפי שכבר היה למשא לעצמו ולאחרים ודוגמא למאמר
 זה לא נודע לי: ⁵ כ"ה בד"ו. והמיתה היא לטובתו של אדם וזכותו ולחיקון העולם ובכ"ר פ"ט אמרו
 בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מאד והנה טוב מות. והאריכו במעלת גזירה זו למין האדם לצדיקים
 ולרשעים: ⁶ בד"ו לא היה כל אותו כבוד לישראל מנין כשיעלו וכו'. ואין זה אלא תערובת ב' נוסחאות:
⁷ הגהתי עפ"י הכרח הענין: ⁸ נוטל בנקודת שור"ק. והמאמר מקוטע. וענינו כעין שאמרו בסוכה נ"ב
 ע"א כדררש רבי יהודה לע"ל מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים וכו' עיי"ש.
 וכוונת תשובה זו היא שכל זכותו של צדיקי ישראל היא שיעזרן מסור בידן וכובשין אותה. וכל הכבוד
 שזוכין לכך הוא ג"כ מענין היצר. אלא שנוטל צד הרע שבו. ובכ"ר שם אמרו בשם רשב"ג הנה טוב מאד
 זה אצ"ט והנה טוב מאד זה יצה"ר שאלולי יצה"ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד ולא נשא ונתן.
 ובעל הספר אמר שאף הטובה שניבאו הנביאים מסוג זה הוא: ⁹ שמתכוה האדם כבהמה. והשיבו שכל
 שמחתו באלו השלשה היא על העתיד לבא ואף זו בתטל לע"ל ויהיו כאוכלי התן שנבלע באברים: ¹⁰ אולי
 דרש עין גדי שעתיד לגדל משתיתן של או"ה כמו שדרשו בכ"ר פט"א בשם גר וכו' בתרגום ירושלמי שם:

אמר ל'. רבי אמר לי כמה נביאים נתנבאו להן לישראל. אמרתי לו. בני ארבעים ושמונה. ומה נישתנו ארבעים ושמונה מארבעים וחמשה. או מחמשים. (אלא) [אמרתי לו]. כנגד ערי מקלט שניתנו ללויים ארבעים ושמונה. וכל הערים אשר תתנו וגו' (במדבר ל"ה י"א). אמרו. לא (פחות) [פיחתו] ממה שכתוב בתורה ולא (הוסיף) [הוסיף] על מה שכתוב בתורה. אלא כולם נכוחים למבינים וישרים למוציאי דעת: ¹² למה בית ישראל דומין בעולם הזה לפני אביהן שבשמים. למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה. עמד ובנה בתים הרבה ופלטרין הרבה ומישרין הרבה שאין להן סוף. ¹³ העלה דבר על דעתו. אמר. אצטרף את בניי ואת עבדיי מי שהוא אוהבני וירא ממני. עמד ובנה חצר שהיא ארבע אמות על ארבע אמות. ועשה מבוי על פתחו שהוא ארבע על ארבע טפחים. ועשה לו פשפש קטן שהוא יוצא למישרים גדולים להקביל פניו של מלך. ובאו בניו ועבדיו ועמדו בחצר ובמבוי. והמלך יודע בדעתו מי שהוא אוהבו וירא ממנו. מי שירא ממנו ואינו אוהבו. האוהב וירא מן המלך מצער גופו ויוצא בפשפש שהוא יוצא למשרים גדולים להקביל פניו של מלך. והירא ממנו ואינו אוהבו עומד בחצר ובמבוי. וכך אמר להן הקב"ה לישראל. בניי מפני מה באתי אני להקביל את פניכם. ואתם לא באתם להקביל פניי. שנאמר היושבת בנגנים חברים וגו' (שה"ש ח' י"ג). ואומר הוציא עם עור ועינים למו (ישעיה מ"ה י"ד). ¹⁴ אילו עמי הארץ שיש בהן דרך ארץ ושאר המצוות. מרחיקין את עצמן מן העבירה ומכל דבר מכווער. וחרשים ואזנים למו (שם). אילו חכמים ותלמידיהם שמוסרין את עצמן (במשנה) במקרא [במשנה] במדרש בהלכות בהגדות. ועל אלו ואלו הוא אומר לפקוד עינים עורות וגו' (שם מ"ב ז') ¹⁵:

אמר ל'. רבי. ומה נשתנה ישעיה בן אמוץ מכל הנביאים שניתנבאו כל הטובות והנחמות לישראל. אמרתי לו. בני. מפני שמקביל עליו מלכות שמים בשמחה. שנאמר ואשמע את קול ה' אומר [וגו']. ¹⁶ ויאמר לך ואמרת לעם וגו' השמן לב וגו' (שם ר' ח' ט' י"ג). וכי עלתה על דעתך שאין הקב"ה רוצה בתשובתן של ישראל. חס ושלום. משל למלך בשר ודם שיש לו בן יחיד במדינה. שיגר אצלו שליח. אמר לו. שחוט שוורים הרבה ואכול בשר ובני צאן הרבה. ושתה יין הרבה. ישן ויתעצל במלאכת השדה ובמלאכת בית השלחין. וכל כך למה. כדי שיצא בן המלך לעשות עימו מלאכה בשדה. ויבוא אביו וימצא הימינו קורת רוח. ¹⁷ אלא האלהים יודע שלא השיב ישעיה

¹² במקרא כתוב כל: ¹³ תפס לשון מקרא משלי ח' ט'. ואיתנייא ברייתא דתנו רבנן הכי במגילה י"ד ע"א ועיי"ש ברש"י ובהגר"א. בד"ו א"ל כנגד וכו': ¹⁴ ומישרין. בד"ו ומישרים. והוא מן מישר בארמית: ¹⁵ במקרא כתוב יש: ¹⁶ בד"ו משוכש קצת. וענין המשל שפתח התורה הוא פשפש הקטן הזה ומוי שהיא אוהב וירא יצא דרך הפשפש הזה למישרים גדולים וממקרא מועט יבא להלכות גדולות והירא ישאר בחצר ובמבוי והם אינם גדולים ורחבים כי התורה שכתב קיצרה ומיעטה לא כן התורה שבע"פ היא כמישרים גדולים: ¹⁷ בילקוט ישעיה שם חובא זה ושינה חסגנון כדרכו. והכי הוא שם. פעם אחת הייתי בביהמ"ד וכו' כבן שהוא שואל את אביו אמר לי מה נשתנה וכו' שנתנבא וכו' מפני שקיבל וכו'. ונוסחא נכונה היא: ¹⁸ בילקוט שם ר' ר"ה וכו' העלה על דעתך וכו' חפץ בתשובתו וכו' חס ושלום אלא למצא מהן קורת רוח. משל וכו' שגר לו שליח בני שחוט שוורים הרבה וצאן ואכול בשר ושתה יין הרבה ותתעצל במלאכה. וכל כך למה כדי שיעא בן המלך ויבא אביו וימצא הימינו קורת רוח. והשאר קיטע עד להלן. ובד"ו הדברים משוכשים:

תשובה במקומה. בוודאי [הם] מי שנאמר בהן. פרוזות תשב ירושלים וגו' ואני אהיה לה נאום ה' וגו' (זכריה ב' ח' וט'). עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים (שם ח' ד'). ואומר, עד מתי ה' (ישעיה שם י"א).¹⁸ בוודאי יהא אדם יודע לפני מי [הוא] עומד. ומה דבר מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו. שנו חכמים אל תרצה את חבריך בשעת כעסו וגו' (אבות פ"ד מ"ח):

אמר לי. רבי, בכמה שנים נתנבא ישעיה בן אמוץ כל אותם טובות ונחמות לישראל. אמרתי לו. בני בעשרים ותשע לחזקיה מלך יהודה. אמר לי. רבי והלא דברים קל וחומר. מה אם עשרים ותשע שהתשובה קלה ומעט דברי תורה. כל אותן טובות ונחמות נתנבא להן לישראל. אילו עשו תשובה מחורבן בית אחרון ועד אותה שעה על אחת כמה וכמה שהיה מגפץ ומחבקן ומנשקן ומושיבן בחיקו לעולם ולעולמי עולמים:¹⁹

סליק פירקא.

הרי הוא אומר נקי כפים ובר לבב וגו'. (תהלים כ"ד ד'). זה היה משה אב החכמה ואב הנביאים. שהיו ידיו של משה נקיות מן הגזל. שנאמר ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן וגו' (במדבר ט"ז ט"ז): ובר לבב. זה משה אב החכמה ואב הנביאים. שהיה לבו של משה ברור ביראת אלהים: אשר לא נשא לשוא נפשו (תהלים שם). אמר הקב"ה רוח ונשמה שנתתי בו במשה לא טענה דבר שוא שלא כתורה: ולא נשבע למרמה (שם) שלא רימה בשבועתו של יתרו. שנאמר ויואל משה לשבת (שמות ב' כ"א). אין אלה אלא שבועה. שנאמר ויואל שאל את העם (שמואל א' י"ב א'). נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה. מה אלה שנאמר להלן שבועה אף אלה שנאמר כאן שבועה.¹ ומה שכרו של משה. זכה שקיבל ברכה מלפני אלהיו. שנאמר ישא ברכה מאת ה' וגו' (תהלים שם ה'):²

אבי שבשמים. יהי שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים. ותהא לך קורת רוח (ישראל) [מישראל] עבדיך בכל מקומות מושבותיהם. שכל דברים מכוערין ודברים שאינן ראויין שעשו ישראל לפניך. לא שמרת להם קינאה ונקמה ולא היתגאית עליהם. ודברי תורה לא מנעתה מהן. אלא זכרתה להן טובות ולא רעות. (לא) טובות שעשו לפניך ולא רעות שעשו לפניך. אמרתה להם מה שאמרו שפתיך. אל תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב וגו' (ישעיה ס"ה ט"ז):³ וכשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל עליהן מלכות שמים בנדבה. אף הוא ירד משמי השמים העליונים ממקום כבודו וגודלו ותפארתו וקדושתו. ושמו הגדול שכן עמהם בנדבה. שנאמר נדיב נדיבות יעץ וגו' (שם ל"ב ח'):⁴

¹⁸ בתביתא. וזכמו שהתחית עפ"י הכרת הענין. ובד"ו משובש יותר: ¹⁹ בד"ו ובליקוט הרבדים מקושעים ומשובשים.

מאיר עין פרק י"ז.

¹ מכוילתא יתרו פ"א ועיי"ש במ"ע אות ל"ה: ² במדרש תהלים ובשמות רבה פ"ד מידרש נמי אמשה בשינוי סגנון: ³ במקרא כתוב ולא תזכרנה: ⁴ במקרא כתוב ונדיב. בד"ו משובש קצת:

אשרי אדם שמעשיו מרובין מהכמתו. למה הוא דומה. לרגל

זו שהיא מונחת במנעל ומוצלת מכל צער ויגון. שנאמר מה יפו פעמיו וגו' (שה"ש י"ב). מה חמוקי ירכיך בסתר. אף כל דבר שיעשה אדם בסתר. תורה בסתר. צדקה בסתר. עושה עם אשתו ובניו ובניו בסתר.⁵ ואם עשה כן. על אחת כמה וכמה יהא חביב לפני אביו שבשמים. וכך אמר להן הקב"ה לישראל. פעמים יש תורה על אחת כמה וכמה הא יש בכם דרך ארץ.⁶ ומה יש לכם מלפניי. כשם שנקרא שמי עליכם מאה פעמים לפורענות. כן עתיד אני שיקרא שמי עליכם אלה אלפים פעמים לטובה. שכיילתם את תורתי על זרועותיכם ועל ידיכם. שנאמר סלסליה ותרוממך וגו' (משלי י"ח). ואומר תתן לראשך לוית חן וגו' (שם ט"ז). ואומר אורך ימים בימינה (שם נ"ט ט"ז).⁷ וכן הוא אומר לענין המשכן. ואלה פקודי המשכן וגו' (שמות ל"ח כ"א).⁸ באהבה שהוא אוהב אותם. ובשמחה שהוא שמח בהם. הוא עצמו משבח את שמו הגדול לפניהם. שנאמר צאינה וראינה בנות ציון וגו' (שה"ש ג' י"א). בנים מצויינים: במלך שלמה (שם). במלך מלכי המלכים הקב"ה שהשלום שלו.⁹

ד"א במלך שלמה. (למלך) [במלך] מלכי המלכים הקב"ה שהוא מתכוון ועושה שלום בארבע מאות ותשעים וששה אלפים רבבות של מלאכי השרת שהן עומדין לפניו. מקדישין את שמו הגדול בכל יום תמיד. מיציאת החמה ועד שקיעת החמה אומרים קדוש קדוש קדוש. ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. שנאמר עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ב'). ד"א במלך שלמה. במלך מלכי המלכים ברוך הוא שהוא מתכוון ועושה שלום בכל באי העולם. בכל מעשה ידיו שברא בעולם.¹⁰

ד"א במלך שלמה. בן דוד. שהוא יושב על כסא והיו עבדיו ובני מדינתו מביאין לפניו אכילה ושתייה ומוזנות וכל סיפוקי מלכים כולן. אבל הקב"ה מלך מלכי המלכים ברוך הוא יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אינו כן. אלא יושב על כסא הכבוד שלו. שליש היום קורא ושונה. ושליש היום דן את הדין. ושליש היום עושה צדקה. זן ומכלכל ומפרנס לכל באי העולם ואת כל מעשה ידיו שברא בעולם. שנאמר נותן לחם לכל בשר (תהלים קל"ו כ"ה).¹¹

ד"א במלך שלמה. למלך בשר ודם שהיה יושב על כסאו. והיו זקני מדינתו יושבין לפניו ולמד מהן דבר אחד של חכמה ודבר אחד של בינה ודבר אחד של דיעה ודבר אחד של השכל. אבל מלך מלכי המלכים ברוך הוא יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אינו כן. אלא יושב בכסא כבוד שלו. שליש היום קורא ושונה. ושליש היום דן את הדין. ושליש היום זן ומפרנס את הצדיקים ואת תלמידי חכמים בחכמה בבינה בדיעה ובהשכל. שנאמר נותן ליעף כת (ישעיה מ"ב ט"ז). ואומר והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדא מלכין וגו' (רביאל ב' כ"א).¹² מהשנא עדניא. זה עידנא

⁵ עיי' מ"ק פ"ז ע"ב. ב"ר"ו משובש: ⁶ פעמיו ריש שיש בתם תורה פעמים מקרא ומשנה:

⁷ ב"ר"ו הדברים משובשים: ⁸ במקרא כתוב אלה: ⁹ בדיון מעוררב עם דלהלן ומשובש. ועיי' בתר"ב בריש פ' שמיני וכשה"ש רבה שם: ¹⁰ עיי' בשח"ש רבה שם. ועיי' לעיל פ"ז: ¹¹ בדיון משובש.

ועיי' לעל פי"ג: ¹² במקרא כתוב מתעדה:

של סדום: ומניא. זה זמנה של ירושלים: מהעדא מלכין. זה יהויקים מלך יהודה: ומהקם מלכין (שם). זה נבוכדנצר: יהב חוכמתא לחכימין (שם). זה משה רבינו אבי חכמה ואבי נביאים: ומנדעא לידעי בינה (שם). זה יהושע בן נון: ד"א יהב חוכמתא לחכימין. זה יוסף הצדיק. שנאמר ויאמר פרעה אל יוסף [וגו'] (בראשית מ"א ל"ט): ומנדעא לידעי בינה. זה דניאל וחביריו. שנאמר ארין דניאל בתוזה די ליליא וגו' (דניאל שם י"ט): והוא גלי עמיקתא (ומסתרתא) (שם כ"ב).¹⁴ זה עומק המרכבה: ומסתרתא. אילו מעשה בראשית: ידע מה בחשוכא (שם). זה (מחת) [מידת] פורענותן של רשעים בניהינם: ונהורא עימיה שרא (שם). זו מתן שכרן של צדיקים בגן עדן.¹⁵ וכן הוא אומר. כי ה' יתן חכמה וגו' (משלי ב' ו'). לכך נאמר במלך שלמה:

בעטרה שעטרה לו אמו (שה"ש שם). זה משכן שהוא מצויין בתכלת וארגמן:¹⁶ ד"א בעטרה שעטרה. כשהיו ישראל במדבר לא שינו שמם ולשונם. והיו מלאכי השרת מרגלים ואומרים. בודאי יש בהן באילו כמעשה אברהם יצחק ויעקב. לפיכך לא שונה שמם ולשונם:¹⁷

ד"א בעטרה שעטרה לו אמו. כשיצאו ישראל ממצרים במדבר. על חררה אחת יצאו ולא הירחרו על דרכיו ולא אמרו דבר. אלא היו תמימי דרך (ברד). [בדבר]. ואם רוצה אתה ללמוד וחפץ אתה בדברי תורה. צא למד מישראל. נאמר בהן ביוצאי מצרים. הלך וקראת באזני ירושלים וגו' (ירמ' ב' ב'). לפיכך עשאן הקב"ה קודש בעולם. מה הקודש הזה כל האוכל (בומני) [ממנו] מתחייב עליו מיתה לשמים. שנאמר קודש ישראל לה' [וגו'] (שם ג'): וכשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל עליהן תורה היה הקב"ה צופה ובא לעולם ואמר. שמא לא יקבלו ישראל תורתי עליהן. בדרך שלא קיבלו עליהן אומות העולם והתחתם עליהן גזר דין. ויאבדו מן העולם הזה ומן העולם הבא.¹⁸ כיון שקיבלו עליהן עול שמים בשמחה. אף הוא ירד ממקום כבודו ותפארתו משמי שמים העליונים. ואומר התשכח אשה עולה. (ישעיה מ"ט ט"ו). ואומר אם אשכחך ירושלים [וגו']. ואומר תדבק לשוני לחכי וגו' (תהלים קל"ז ח' ו'). וכיון שקיבלו ישראל מלכות שמים בשמחה ואמרו. כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ו'). מיד אמר הקב"ה למשה. דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו'. וזאת התרומה וגו'. ותכלת וארגמן וגו'. יעורות אלים וגו'. ושמן למאור וגו'. אבני שהם וגו'. ועשו לי מקדש וגו' (שם כ"ה א' עד ח'). באותה שעה אמר הקב"ה בלבבו. שמא לא יביאו בני ישראל נדבה לפני. ויהיו אומרים (לפני) בלפי מעלה.²¹ וכי לכסף ולזהב הוא צריך. והלא כל אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם שלו הוא. [שנאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות חגי ב' ח').²² ומפני מה אמר לו לבשר ודם (הביא) [הבא] לי נדבה ועשה לי מקדש. הוא מה שביקש נתנו (ל')

¹⁴ במקרא כתוב לדניאל בחזונו: ¹⁵ במקרא כתוב הוא: ¹⁶ כולא בסדר עולם פ"ל ועיי' בב"ד פ"א. בד"ו משובש קצת: ¹⁷ בד"ו חסר. ובתנ"כ הגי' שמצוייר. ואולי צ"ל שמעונטר: ¹⁸ עיי' במכילתא בא פ"ה ובגרמז' כמ"ע שם אות ד' והכא חשב אלו ה' שבידם מאמנותיהם: ¹⁹ כ"ה בד"ו. ועיי' מכילתא פ' בא פ"ד וכמ"ע שם אות ט"ו. ועיי' בילקוט ירמיה שם: ²⁰ בתחלה הוא דורש מה שאמר בזמן ירמיה ואח"כ מה שאמר בזמן משה: ²¹ ב' נוסחאות הן ונתערבו והסגרתו הא': ²² כ"ה בד"ו. במקרא כתוב נאם ה':

[לו] והוא עושה מה שאמר להן: ²³ וכשעשו לו רצוני אבותיכם במדבר ומצאתי בהן קורת רוח. מה נאמר בהן. ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וגוי. ויבאו האנשים על הנשים וגוי. (שמות ל"ה כ"א וכו') ועל אותה שעה הוא אומר. אני ישיבה ולבי ער (ש"ה ה' ב'): ²⁴ וכשערבתי תורת כהנים וצויתי אבותיכם. עשיתי בהן זבין וזבות נידות ויולדות. ולא הירחרו עלי ולא אמרו כל דבר. אלא היו תמימי דרך בדבר. ועל אותה שעה הוא אומר. והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית ישראל ובית יהודה כן אושיע וגו' (זכריה ח' י"ג): ²⁵

שמעוני אחיי ועמי מי שיש לו עינים יראה. לב יחכם. וכליות יבין. שאין בין אדם לבהמה כלום. וגדולה היא לאדם שמושיבין אותו עם המלך בקרן. ויסתכל בלבבו ובגופו ובעצמו. וידע הרוח ונשמה שברא הקב"ה בעולם מסוף העולם ועד סופו. כשהן חוזרין לעפרן שוב אינן חוזרין אלא ישראל בלבד. באהבה שהוא אוהב אותן ובשמחה ששמה בהן מעמידן מן העפר על רגליהן. ומושיבין בין ברכיו ומגפפן ומחבקן ומנשקן ומביאן לחיי העולם הבא. שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' (ישעיה ס"ו כ"ב): ²⁶

כשהיו ישראל במדבר סרחו במעשיהן. חזרו ועשו תשובה בסתר. שנאמר והיה כצאת משה וגו'. והיה כבא משה וגו' וראה כל העם את וגו' (שמות ל"ג ח' ט' י"ג). [לימד] בדבר שעשו תשובה. שעשו בסתר. ²⁷ לפיכך נתגלגלו רחמיו ונתן להן יום הכיפורים למחילה. להן ולבניהן ולבני בניהן עד סוף כל הדורות: ²⁸

בימי יהושע בן נון קיבלו עליהן ישראל מלכות שמים באהבה. שנאמר ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' וגו'. ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזוב את ה' וגו' (יהושע ב"ד ט"ו ט"ז). שכן של ישראל שקיבלו עליהן מלכות שמים באהבה. לפיכך האריך הקב"ה את פניו מהן שלש מאות שנה בימי שפוט השופטים. ועשאן כתינוקות של בית רבן. וכבנים על שולחן אביהם. מנין. תדע לך שהוא כן. צא למד מגדעון בן יואש ומעבדון בן הלל ומאבצן מבית לחם שהיו באותה שעה. בגדעון מה כתוב. ולגדעון שבעים בנים וגו' (שופטים ה' ל'). ²⁹ בעבדון מה כתוב. [ויהי לו ארבעים בנים ושלושים בני בנים וגו' (ש"ב י"ד)]. באבצן מבית לחם מה כתוב. [ויהי לו שלשים בנים ושלושים בנות שלח החוצה (ש"ש ט"ט)]. ³⁰ שכן של ישראל שקיבלו עליהן מלכות שמים באהבה. לפיכך האריך את פניו מהן שלש מאות שנה בימי שפוט השופטים ועשאן כתינוקות בבית רבן וכבנים על שולחן אביהם. וקבע להן ברכה שהיא מדה טובה לעולם. שנאמר ויברכם יהושע וישלחם וגו' (יהושע כ"ב ו').

בימי שמואל הנביא קיבלו עליהן ישראל מלכות שמים ביראה. שנאמר ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו וגו' (ש"א ז' ח'). ואף הוא השיבן כעינין. שנאמר גם אנכי חלילה לי וגו' (ש"ב כ"ג). מ"כ אמרו.

²³ הגתתי עפ"י תר"ו: ²⁴ בד"ו וכשעשו לו רצוני במדבר ומצא וכו': ²⁵ במקרא כתוב בית יהודה ובית ישראל: ²⁶ בד"ו משובש קצת: ²⁷ בכת"י בוקם פנוי כמלה א' לרמוז על חסרון והשלמתו במלת לימד: ²⁸ עיי' באלהו זוטא פ"ד: ²⁹ במקרא כתוב ולגדעון היו: ³⁰ כן צריך לחזות ובר"ו ג"כ משובש:

כל שספק בידו לבקש רחמים על חברו ועל הציבור ואינו מבקש נקרא חוטא. שנאמר מחטאו לה' (שם).³¹ שכרן של ישראל שקיבלו עליהן מלכות שמים ביראה. אף הוא ירד משמי מרום העליונים ממקום כבודו וגודלו ומלכותו ותפארתו וקדושתו ושכן עמהן במלחמה. שנאמר ויקח שמואל טלה חלב וגו' (שם י"ט). ואם נאמר עולה למה נאמר כליל. מלמד שלא היה לו מקום להפשיט. שנאמר ויהי שמואל מעלה וגו' (שם י"א).³² וקבע להן ברכה שהיא מדה טובה בעולם. שנאמר כי לא יטוש ה' את עמו וגו' (שם י"ב ב"ט):

בימי אליהו הנביא היו ישראל יראי שמים לאמיתן. שכרן של ישראל שהיו יראי שמים לאמיתן. אף הוא עמד ובנה מזבח ועשה מקום כבית סאתים זרע. שנאמר ויבן את האבנים וגו' (מ"א י"ח ל"ב).³³ אמר להם לתלמידיו. מלאו ארבעה כדים (שלמים) [של מים] וצוקו על העולה ועל העצים ויאמר שנו וישנו שם שם ליה.³⁴ וכי עלתה על דעתך שמשנים עשר כדים (שלמים) [של מים] נתמלא כל המקום כולו מים. אלא אמר להם לתלמידיו. מי שיש לו מים בכדו יביא ויצוק על ידי. אמר לו אלישע. אני יש לי מים בכדי. אמר לו. בוא וצוק [על ידי. ובא וצוק] על ידו. ויצאו מהן עשרה מעיינות עד שנתמלא כל המקום מים. שנאמר ויהי כעלות המנחה וגו' עניני ה' עניני וגו' ותפול אש ה' וגו' (שם ל"ז ל"ו ו"ה).³⁵ באותה שעה עזבו עבודה זרה שבידן. והיו יראי שמים לאמיתן. שנאמר וירא כל העם וגו' (שם ל"ט).³⁶

בכל דור ודור (צופה) [טופח] הקב"ה בשתי ידיו ונותן כנגד לבו. חוזר ונותן כנגד זרועותיו ובוכה עליהם. בין בסתר ובין בגלוי. ומפני מה הוא בוכה עליהן בסתר. מפני שגניי הוא לארי שיבכה בפני שועל. וגנאי הוא למלך שיבכה בפני עבדיו. וגניי לרב שיבכה בפני תלמידיו. וגניי הוא לבעל הבית שיבכה בפני פועל ששכר.³⁷ שנאמר מי יתן ראשי מים וגו' ירמיה' ב"ט. וכי כנגד חללי בת עמי הכתוב מדבר.³⁸ הא אין [ה]כתוב מדבר אלא כנגד הקב"ה שחלק את עולמו לשתי מידות. אחת של צדיקים ואחת של רשעים: אחת מידת של צדיקים כיצד. למד מבן [שלש] עשרה שנה ואילך. כיון שבא אדם למקרא למשנה ולמד מהן יראת שמים ומעשים טובים. הן מלוין אותו עד שנכנס לבית עולמו. וכיון שנכנס לבית עולמו הקב"ה שמח ובא כנגדו. אומר מה אם יהיה לו בן או בן בן וימלא מקומו של אביו. שנאמר ממתים ידך ה' וגו' (תהלים י"ז י"ד).³⁹ מידה של רשעים כיצד. צא למד מבן שלש עשרה שנה ואילך. כיון שבא אדם למקרא למשנה ופירש (ב)לדרכים מכוערים ולדברים שאינן ראויים. הקב"ה מתאנח ובא כנגדו. אמר

³¹ בר"ז חסר. ואיתאמרא בברכות י"ב ע"ב משמיה דרב: ³² בר"ז חסר. עיי' ירושלמי מגילה פ"א ה"ד ובמקרא רבה פ"ב: ³³ במקרא כתוב ויבנה: ³⁴ במקרא כתוב כדים מים ויצוק: ³⁵ במקרא כתוב בעלות: ³⁶ הנהתי עפי' הר"ן. ובילקוט ר' יצחק הובא. אליהו ז"ל עשה מזבח ועשה מקום וכו' עד שנתמלא כל המקום והוא מים שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו. והשאר קושט: ³⁷ ענין זה נכפל להלן פ"ל ושם איתא טופח ובעין זה לעיל דיש פ"ו ועיפ"ז הנהתי: ³⁸ שהכתוב אמר את חללי. דהיינו עם חללי בת עמי ולא אמר על או אל. וכי החללים בוכים. ומפרש שעל הנכנסים לבית עולמם מדבר הכתוב שהרשעים בוכים שם: ³⁹ הנהתי מסבא כדלהלן. וחלקם בחיים דריש:

מה אם יהיה לו בן או בן בן ויזכיר שמו של אביו. שנאמר ושבחתם וראיתם בין צדיק וגו' (מלאכי ג' י"ח):

כיצא בדבר אתה אומר.⁴⁰ כי ראה ה' את עני ישראל וגו'. ולא דבר ה' למחות וגו' (מ"ב י"ד כ"ו וכו'). וכי מה נשתנה ירבעם מכל מלכי ישראל כולם שהיו לפניו. והלא ירבעם עובד עבודה זרה היה. אלא מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס הנביא. שנאמר וישלח אמציה כהן וגו' כה אמר עמוס [וגו'] (עמוס ו' י' וי"א). מיד גער בו והוציאו בניזיפה. אמר לו. חס ושלום. לא נתנבא אותו הנביא באותה נבואה. ואם נתנבא. לא מנבואתו הוא אלא מן השמים הוא. באותה שעה אמר הקב"ה. דור עובד עבודה זרה וראש דור עובד עבודה זרה היה. הארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה (שמות ל"א). דברים ל"ד ד').⁴¹ הריני נותנה בידו של זה. שיאמרו. מה שלא נתן הקב"ה ביד יהושע בן נון וביד מלכי ישראל נתן בידו של זה. מפני מה. מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס הנביא. ועליו הוא אומר. הוא השיב את גבול ישראל וגו' (מ"ב שם כ"ה).⁴² בא זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא אחריו. עשה תשובה צדיק (ושוב) [ורע] לו. לא עשה תשובה רשע (ושוב) [ורע] לו.⁴³ וכן במידה הזאת לכל משפחות האדמה בין בישראל בין באומות:

בימי חזקיהו מלך יהודה היו ישראל עסוקין במקרא במשנה במדרש בהלכות ואגדות. שכן של ישראל שהיו עסוקין במקרא במשנה במדרש בהלכות ובאגדות דבר שעתיד להיות בסוף. זאת תהיה המגפה וגו' (זכריה י"ד י"ב).⁴⁴ נעשה לחזקיהו ולדורו. כיצד. ויצא מלאך ה' וגו' (מ"ב י"ט ל"ה). וקבע להן נחמה שהיא מדה טובה בעולם. שנאמר נחמו נחמו עמי וגו' דברו על לב וגו' (ישעיה מ' א' וכו'). משלו משל למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שכעס על אשתו. והיה לו ממנה בן כבן שמונה עשר חודש. ובכל יום ויום שהיו מכניסין אותו לפניו היה מגפפו ומחבקו ומנשקו. ואוחזו בשתי ידיו ומשיבו בין ברכיו. ואמר לו. אילמלי רחמי שרבים עליך כבר הוצאתי את אימך מתוך ביתי. כך. מה אעשה לך אפרים וגו' (הושע ו' ד'). לא אעשה חרון אפי (שם י"א ט').

סליק פירקא.

⁴⁰ לענין הב' מדות: "ליתא כן במקרא. ובשמות ודברים כתוב אשר נשבעתי: "בפסחים פ"ז ע"ב איתאמרא בשם ר' יוחנן. ויני' להלן כאליהו זוטא פ"ז: "עיי' ברכות ד' ע"א. ולהלן כאליהו זוטא פ"ה ו' ד' מבאר בארוכה ועפ"י הגהתי כי זכריה נהרג ובטלה מלכותו ועם ירבעם כבר כלו ה' דורות שהוכסה בהם יהוא והוא היה בן רשע דירבעם אביו רשע היה אלא שלא קיבל לה': "במקרא כתוב וזאת: אמר מאיר איש שלום מריש פ"ו משכני אהרץ עד כאן היא בבא שנית והיא חורזת מעט וקודחת הרבה. ויסד דבריו על הביאני המלך חזקיהו בחדרי התורה. ופי' פ' הקרבנות בויקרא ובא ופורט הנהגת השם כמדה שאדם מודר בה מודרין לו ודורש בענין עשר מכות ובסגנון. ומונה דברים שישמור אדם מהם לפי שסופן מביאין לו רעה שהכל בדין. ופורט הרבה דברים וכוללן בסוף פרק י'. וחזר ופורט כמה שישמור אדם מהם ואיזה מדות סופן טובה ואיזה רעה. ובהמשך דבריו מספר כניכוחים שהיו לו עם מרחיקי המשנה. ופורט הדברים שירחק האדם מהם ובאיזה דברים ידבק. ומונה הדורות שאחזו בדרך הטוב והיתה אחריתם טובה. וכל אלה הם ממה שתפסכל בחדרי התורה. ואל תקות שיתני דבריו מסודרין בחוקי ההגיון. לפי שכל דבריו הם בהתפעלות הלב ובהתרגשות הרוח כדרך הנביאים. על כן הם מדלגים מענין לענין כאשר ישאם הרוח כנזח עליהם: